

Af söguritun – viðtal við Kristján Sveinsson söguritara

Kristján er sagnfræðingur að mennt og uppalinn á Tjörn á Skaga.

Dýri Guðmundsson ræddi við Kristján Sveinsson sem hefur nýlokið ritun sögu Félags löggiltra endurskoðenda

Af hverju valdirðu sagnfræðina?

Vegna þess að sagnfræðin getur veitt svör við ýmsum áleitnum spurningum. Sagnfræði er fræðigrein sem fjallar um liðinn veruleika og nálgast hann með margvíslegum og stundum nokkuð flóknum aðferðum. Með því að beita fræðilegum aðferðum er hægt að knýja fram svör við tilteknum spurningum eða afla sér vitneskju úr ákveðnu þýði sem maður hefur aðgang að. Það skiptir máli að þekkja til fortíðarinnar tel ég. Einhver atburðarás hefur orðið áður en við komumst á þann stað þar sem við erum nú og það hefur beinlínis hagnýtt gildi að átta sig á því. Þó er vissulega umdeilanlegt hversu mikið er unnt að læra af sögunni. Ekkert endurtekur sig nákvæmlega eins og áður fyrr en yfirleitt er sitthvað sameiginlegt með fortíð og samtíð. Ég held þó að fólk leiti almennt ekki lærdóma í fortíðinni fyrr en allt er komið í stakasta óefni. Eiginleikinn til að læra af reynslunni og vera fær um að flytja þekkingu milli kynslóða er engu að síður meðal þess sem greinir manninn frá öðrum dýrum. Þannig getum við safnað upp þekkingunni eins og hverjum öðrum forða. Sagnfræði er ágætt tæki til þess.

Hvar leitaðirðu gagna fyrir sögu FLE?

Ég leitaði gagna í skjalasafni FLE fyrst og fremst, en einnig í Þjóðskjalasafni, skjalasafni Háskóla Íslands og hjá Alþingi. Í

Þjóðskjalasafni er meðal annars að finna skjalasöfn ráðuneyta sem eru í meginatriðum opin. Almenna reglan er að eftir 30 ár er veittur aðgangur að skjölum opinberra stofnana, en þó eru skjöl um ýmis tiltekin málefni ekki gerð opinber fyrr en eftir 80 ár. Opinberar stofnanir skila skjölum sínum til Þjóðskjalasafns. Stundum er þó nokkur misbrestur á því og þá leitar maður til stofnananna sjálfra.

Löggiltir endurskoðendur 1 og 2

Í Þjóðskjalasafni kannaði ég fyrst og fremst gögn í skjalasafni atvinnumálaráðuneytis og síðar fjármálaráðuneytis en málefni endurskoðenda hafa heyrt undir þessi ráðuneyti. Á tímabili

virðist þó sem þau hafi fremur fylgt ráðherrum en ráðuneyti. Svo bar svo undarlega við að talsverðu af gögnum um endurskoðendur skaut upp meðal skjala landbúnaðarráðuneytisins. Það skýrist víst af heldur óhönduglegri flokkun þegar atvinnu-málaráðuneytinu var skipt upp í atvinnuvegaráðuneytin sem við þekkjum.

Ég tók einnig nokkur viðtöl við endurskoðendur sem höfðu gegnt störfum á vettvangi FLE en þau urðu þó ekki neinn burðarþáttur í heimildaöfluninni. Útgefið efni af ýmsu tagi var líka

það vilji til að halda til haga vitneskju um fortíðina, uppruna þessa félags, hvað gert hafi verið á vegum þess og hverju það hafi fengið áorkað. Ég geng út frá því að endurskoðendur, eins og svo margir aðrir, hafi áhuga á að nýta sér söguna til að skilja samtíð sína betur. Það er líka talsvert sterk hefð fyrir bókum af þessu tagi, þ.e. stéttartali og félagssögu. Ég reikna með að slík rit þjóni þeim hagnýta tilgangi að styrkja sjálfsmynd þeirra hópa sem þau fjalla um og svo hefur sumt fólk talsverða skemmtun af sögulegum fróðleik.

Afmælisnefndin ásamt Kristjáni og framkvæmdastjóra. Frá vinstri: Símon, Ólafur Viggó, Sigurður, Kristján og Hrefna

Afmælisnefndin. Frá vinstri: Hrefna Gunnarsdóttir, Ólafur Viggó Sigurbergsson, Símon Á. Gunnarsson og Þorsteinn Haraldsson

notað í miklum mæli. Það er hægt að komast að þessu öllu með því að skoða heimildaskrá og tilvísanir.

Það kemur stundum á óvart hve litlu leit að gögnum skilar. Maður verður oft hissa á því hve lítið finnst um mál sem hafa verið í deigluinni. Það á raunar við um aðdraganda fyrstu laganna sem sett voru um löggilta endurskoðendur. Þetta getur átt sér ýmsar skýringar. Gögnin geta hafa glatast en kannski voru þau aldrei til. Ég held að íslensk stjórnsýsla hafi stundum verið ærið gloppótt hvað þetta varðar. Það hefur ýmsu verið kastað á glæ sem að réttu hefði átt að varðveita og formfestu hefur ekki alltaf gætt. Augljóst er samt að sum mál að hafa verið vel unnin og ágætlega hirt um skjalahaldið.

Talandi um það má geta þess að FLE hefur varðveitt sín skjöl ágætlega en það mætti skrá þau og flokka til að gera varðveisluna enn tryggari og gögnin aðgengilegri en þau eru nú. Svona skjalasöfn félaga eru auðvitað einstök hvert og eitt. Talsverður hluti gagnanna sem þau geyma er væntanlega hvergi til annars staðar og ekki er hægt að endurheimta þau ef þau glatast. Þau eru þannig langtum mikilvægari eign en t.d. innanstokksmunir eða tölvubúnaður.

Hvert telur þú hafa verið markmið félagsins með því að skrifa þessar bækur?

Ég fékk svo sem ekki skilgreiningu á því frá afmælisnefndinni og væri rétt að spyrja hana eða þá sem tóku ákvörðun um að láta taka saman félagatal og félagssögu FLE. En sjálfsagt var

Voru vandamál og verkefni endurskoðenda eins í gamla daga og þau eru nú?

Að ýmsu leyti held ég að þau hafi verið það en vissulega var starfsumhverfi þeirra sem fyrstir fengu löggildingu til endurskoðunarstarfa verulega frábrugðið því sem síðar varð og vinnubrögð og tækni hafa tekið miklum breytingum.

Voru endurskoðendur þér hjálplegir við gerð bókarinnar?

Já já, ég hef alls ekkert undan því að kvarta og ég átti góð samskipti við ritnefndina. Fólk sem ég leitaði til tók mér undantekningarlaust vel og ritnefndin hafði einlægan áhuga á að koma verkinu áfram. Það hefur alltaf mikið að segja.

Hvernig byggir þú upp bókina?

Með gamalkunnri annálaritun eða tímalínu annars vegar og svo þematengdum köflum hins vegar. Þetta eru eitthvað um 20 kaflar í allt. Ég byrja á því að segja frá aðdraganda fyrstu laganna um endurskoðendur og umræðum um þá. Þannig er grafið fyrir um það hvernig það bar til að starfsgreinin festi rætur hér á landi og hvað það var sem einkum olli því. Svo eru raktir ýmsir þættir í félagsstarfinu og tengdir samtímaatburðum og þróun. Ég hef leitast við að benda á og rekja tengsl milli samfélagsþróunar og atburða á vettvangi félagsins, því ekkert verður til af engu, og láta þær heimildir sem ég hafði upp á, segja frá því sem mér þótti skipta mestu fyrir sögu félagsins og þróun þess. Þarna er samspil breytingavalda sem verður að koma fram.

„Harmræn hagsaga Íslands og harmsögur heimsbókmenntanna“ voru orð sem þú viðhafðir á hádegisverðarfundinum hjá FLE?

Já, í gamni en þó ekki án nokkurrar alvöru enda verður skop aldrei skoplegt án hins harmræna mótvægis. Það eru vissulega ákveðnir þættir í íslenskri hagsögu sem eru mjög dramatískir. Við vitum að miðaldabókmenntir hafa borið okkur nokkra frægð og nú skilst manni að hremmingar í efnahagslífinu hafi skapað Íslandi talsvert orðspor á síðustu árum, jafnvel heimsfrægð. Mætti þó vonast til að hún entist skemur en glóð Íslendingasagnanna. Íslenskt samfélag hefur gengið í gegnum ýmsar hagrænar sviptingar á liðnum öldum. Á þeirri síðustu þjuggum við lengi við gríðarmikla verðbólgu og fundin var aðferð, verðtryggingin, til að tjónka við hana og hefur orðið bæði langvinn og viðtæk. Það er vissulega áberandi sérkenni á okkar högum. Svo hafa orðið gríðarlegar hagsveiflur hér og þenslu- og samdráttarskeið skipst á með skörpum skilum. Síðasta öld hófst með miklu þensluskeiði eins og þessi sem við erum nú stödd á. Vafalaust er það einber tilviljun, en sviptingar í efnahagsmálum hafa oft orðið miklar hér og við höfum sannarlega ekki farið varhluta af þeim upp á síðkastið. Mér hefur sýnst að þeim hafi fylgt meiri harmur en kæti.

Hvernig nálgast maður verkefnið án þess að gildishlaða það?

Það eru til vel þekktar aðferðir til þess að gæta hutlægni. Maður einsetur sér að gegna ekki öðrum erindum í rannsókn og frásögn en að greina frá viðfangsefninu eins og það birtist í varðveittum heimildum og túlka þær af varfærni og sanngirni. Þetta þýðir meðal annars að maður reynir að láta ekki stjórnmálaskoðanir eða eigið mat á mönnum og málefnum hafa of mikil áhrif á sig eða villa sér sýn. Ég hef enga trú á hugtakið „dómur sögunnar“. Sagnfræðin getur einungis búið til mismunandi frásagnir af fortíðinni sem hver og einn getur svo notað til að fella sína dóma ef fólk telur sig hafa þörf fyrir þá. Ég reyni að halda aftur af minni dómgirni og hleypidómum þegar ég er í vinnunni. Sagnfræði snýst mikið um að átta sig á breytingum og breytingavöldum og þetta á maður að geta komið auga á og fjallað um án tillits til þess hvort manni líkar betur eða verr.

Þú orðaðir það svo á hádegisverðarfundinum að bækur verði að bjarga sér sjálfar?

Já, ég er á því. Þegar verkinu er lokið hefur höfundurinn ekkert meira með það að gera. Bækurnar eignast sitt líf með lesandanum. Þær bjarga sér sjálfar. Eða farast.

Samlíking þín við aflabrögðin, svo ég vitni enn í hádegisverðarfundinn?

Ég líki stundum iðju sagnfræðings sem skrifar bækur við starf fiskimannsins. Eins og sagnfræðingurinn leitar vitneskju um viðfangsefni sitt rær fiskimaðurinn í von um að afla, en ekki eru allar ferðir til fjár þótt farnar séu. Stundum fiskast ekki neitt og stundum finnur sagnfræðingurinn ekkert sem gagnast. Sjómaðurinn leitar þá á önnur mið og sagnfræðingurinn færir sig kippkorn líka og grúskar á nýjum slóðum. Ef þeir kumpánar afla eitthvað þarf sjómaðurinn að gera að, salta og herða en

sagnfræðingurinn að skoða, skilgreina og skrifa eins og hann best kann. Efnisöflunin getur reynst tímafrek og stundum slítandi þegar afraksturinn er lítill. En þetta kemst upp í vana og maður lærir að taka þeim afraksturslitlu dögum sem koma óhjákvæmilega.

Er til skilgreininga- eða flokkunarkerfi í skjalasöfnum svona eins og Dewey í bókasöfnum?

Já, skjalasöfn eru flokkuð og skráð eftir ákveðnum kerfum sem eru mismunandi og þarf að læra á hvert og eitt þeirra. Yfirleitt eru þau þó keimlík þessi kerfi en flokkunin er að jafnaði ekki mjög ítarleg þannig að það er yfirleitt ekki annað að gera en fara í gegnum skjalapakkana eða gjörðabækurnar og skoða allt rækilega. Það getur reynst ærið tímafrekt en þetta er eina leiðin til að komast að því hvað þarna er að finna. Sum söfn eru hvorki skráð né flokkuð. Það á við um safn FLE.

Valdi Guðna og Óli Viggó að velja myndir í bókina

Er gúggl viðurkennd aðferð í sagnfræði?

Já, því skyldi hún ekki vera það? Það er ekki aðferðin sem maður notar til leitar sem skiptir höfuðmáli heldur hvað maður finnur þó auðvitað séu ekki allar aðferðir jafn líklegar til árangurs. Og ef eitthvað notadrjúgt finnst með leit í tölvu þá er ekkert að því. Ef hægt væri að temja hund til að finna heimildir þá myndi ég útvega mér slíkan hund. Það er heldur ekkert athugað við rafræna varðveislu heimilda svo lengi sem hún er haldþær. En það er svo skammt síðan rafræna byltingin hófst að það er ekkert verulega mikið af þeim gögnum sem sagnfræðingar nota á netinu enn sem komið er. Þó hafa sum söfn komið upp rafrænum skjalaskráum. Það var kominn vísir að slíkri skrá á heimasíðu Þjóðskjalasafns en hún var tekin niður í haust af einhverjum ástæðum. Það var bagalegt því það mátti vel nota það sem þarna var. Það er líka sjálfsagt að nefna vefsetrið timarit. is á vef Landsbókasafns. Þar má nálgast íslensk dagblöð og tímarit á rafrænu formi. Það er feikna gott gagn að því. Rafræni heimildaforðinn vex hratt ár frá ári. Ég held að það sé ekki nema gott eitt að segja um það.

Aftur til baka í sögu FLE

Já, þetta var ágætt verk að vinna að flestu leyti. Engin verulega þung aðferðafræðileg vandamál. Það tók um 8 mánuði sem ég vann þó ekki alla í einni lotu heldur í áföngum. Mér finnst gott að taka tarnir á svona efni og láta það svo liggja óhreyft í einhvern tíma þar til maður tekur svo til á nýjan leik. Þá sér maður yfirleitt sitthvað í öðru ljósi en fyrr og kemur auga á annað sem hafði flotið framhjá. Vegna þess hve skammur tími var til ráðstöfunar var ekki um annað að ræða en beina kröftunum öllum að félaginu og sögu þess. Það var lítið ráðrúm til að fjalla um störf endurskoðenda á öðrum vettvangi eða breytingar á starfsgreininni.

Kristján gengur frá myndatexta í bókina

Kom þér eitthvað á óvart við vinnuna?

Ég hef aldrei skrifað sögu félagasamtaka áður, hef aðallega verið að fást við sögu atvinnulífsins undanfarið og vissulega er margt sameiginlegt með fyrri viðfangsefnum mínum og þessu og margt sem var kunnuglegt. En það kom mér á óvart hve félagið hefur verið kraftmikið og öflugt, einkanlega síðustu áratugina auðvitað eftir að það varð fjölmennara og þróttmeira en á fyrstu árunum. FLE hafði komið fleiru til leiðar en mig renndi í grun í fyrstu. Endurskoðendur hafa gjarnan það orð á sér að vera starfsamir og ég get ekki betur séð en það birtist í félagsstarfi þeirra einnig.

Mörgum finnst gerðar miklar kröfur til stéttarinnar og félagsins og horft er stundum á samanburð við lögfræðinga – hvað finnst þér?

Ég veit alla vega ekki um neina stétt aðra sem gerðar eru svona miklar kröfur til hvað varðar endurmenntun en annars er erfitt að dæma um þetta nema með haldbærum samanburði og ekki þekki ég málefni lögfræðinga eða annarra sambærilegra starfstétta svo vel að ég geti dæmt um það. Starfsemi FLE tekur mið af þeim miklu kröfum sem gerðar eru til endurskoðenda og hefur haldið úti ýmiss konar starfi til að bregðast við þeim. Mér sýnist líka að hið opinbera kerfi hafi stundum ýtt ákveðnum verkefnum á endurskoðendastéttina og látið hana um að draga vagninn. T.d. má nefna skattkerfisbreytinguna 1980–1981 en þá tók félagið kúf af stjórnkerfinu til að leysa þetta mál þar sem ríkið gat varla klárað sig af því að koma breytingunum í gegn vandræðalaust. Fræðslustarfið, sem FLE stóð fyrir á þeim tíma, var stórt verkefni, þ.e. að kynna nýju skattalögin og þjálfa félagsmenn í beitingu þeirra. Ef félagið hefði ekki gert það þá hefði ekki tekist eins vel til með þessar breytingar og raun varð á. Ég met það svo að stjórnvöld hafi átt mikið undir frammi-stöðu félagsins á þeim tíma.

Hvað segirðu um einangrun og sérstöðu íslenskra endurskoðenda, og svo samvinnu við aðrar þjóðir?

Ég geri þessum snertiflötum skil, þ.e. samstarfi FLE við norræn félög endurskoðenda og áhrif erlendra samtaka og bandalaga á starfsemi félagsins og starfsumhverfi endurskoðenda. Fyrst í stað sóttu íslenskir endurskoðendur fyrirmyndir einkum til Norðurlanda, svo hafði fríverslunarsambandið EFTA veruleg áhrif, þá EES-samningurinn og loks Evrópusambandið að ógleymdum alþjóðasamtökum endurskoðenda. Ég held að íslenskir endurskoðendur hafi aldrei verið einangraðir nema meðan á seinni heimstyrjöldinni stóð. Þeir stóðu þvert á móti lengstum í talsverðum erlendum samskiptum og sóttu fræðslu og fyrirmyndir út fyrir landsteinana allt frá upphafi og vildu raunar ganga lengra á þeirri braut en stjórnvöld.

Annað mál er að það var ekki fyrr en undir lok síðustu aldar sem íslensk fyrirtæki tóku til við rekstur erlendis í einhverjum mæli og auðvitað breytti það miklu fyrir íslenska endurskoðendur að störf þeirra urðu ekki lengur jafn staðbundin og þau höfðu verið fram að því. Þeir þurftu líka að miða störf sín við alþjóðlegt regluverk í sívaxandi mæli.

Er eitthvað sem endurskoðendur geta lært af sögunni?

Ef þú átt við sögu FLE þá vonast ég til að þeir geti lært sitthvað af henni um félagið sitt, þróun þess og viðfangsefni.

Dýri Guðmundsson